MARKO LEGOVIĆ

STANJE U POLJOPRIVREDI ISTRE 1918—1923. GODINE

UVODNE NAPOMENE

Iako su događaji »Labinske republike« bili vezani samo za jedan manji dio istarskog područja i ugljenokope Labinštine, njihove glavne uzroke treba svakako tražiti i u općem stanju koje je tada vladalo u privredi Istre u cjelini,[1] a naročito u poljoprivredi tada dominantnoj privrednoj djelatnosti. Zato smatramo da će nam i kraći pregled stanja u poljoprivredi u mnogo čemu pomoći da što bolje shvatimo i događaje »Labinske republike«.

Prije svega, dolaskom u sastav talijanske poljoprivrede, nakon završetka prvog svjetskog rata 1918, istarska poljoprivreda se našla u jednom vrlo nepovoljnom ekonomsko-geografskom položaju.[2] No koliko je on bio uvjetovan njenim položajem na krajnjem sjeveroistočnom dijelu talijansku države, još više se on manifestirao kako u njenom izoliranju od glavnih tokova prometa i razvoja talijanske poljoprivrede tako i u slabljenju njene konkurentne sposobnosti. Dapače, treba reći da su komparativne prednosti koje je ranije uživala istarska poljoprivreda u sastavu austrougarske poljoprivrede, dolaskom u sastav talijanske po-

[1] Ferdo Čulinović, Revolucionarni pokret u Istri 1921, Zagreb 1951, str. 17, pod naslovom »Što je izazvalo ovaj pokret«, kao glavne razloge navodi u prvom redu »opće stanje u tadašnjoj Istri«, a napose teški položaj seljaštva u čitavoj Istri.

[2] Juraj Pađen, Istra i njeno povezivanje sa zaleđem, Zagreb 1968, str. 17, pod naslovom »Za vrijeme Italije«, između ostalog kaže: »U sastavu novog upravno-političkog i ekonomskog sistema, uvjeti za gospodarski život Istre temeljno su se promijenili. Umjesto jedne od najjužnijih pokrajina velikog i prostranog zaleđa te izrazito kontinentalne države ona je odjednom postala najsjevernije primorsko područje jedne tipično maritimne zemlje, što je za Istru imalo više nepovoljnih posljedica«.

ljoprivrede, bile potpuno potisnute od prednosti talijanske poljoprivrede, i to kako zbog povoljnijih prirodnih uvjeta tako i zbog povoljnijih ekonomsko-društvenih uvjeta privređivanja koje je uživala talijanska poljoprivreda.

Situacija je, razumljivo, bila još teža i zbog posljedica u kojima se našla istarska poljoprivreda odmah nakon završetka rata. U prvom redu zbog smanjenja (izginule) radne snage, zatim zbog uništenih i dotrajalih sredstava rada, prvenstveno animalne vučne snage, te zbog uništenih i zapuštenih vinograda, oranica i voćnjaka.[3] Štoviše, ona je bila još teža i zbog jednostrane politike koju su vodile talijanske vlasti prema poljoprivredi i siromašnim istarskim seljacima, u prvom redu zato jer su to bili većinom Slaveni, pa su prema njima poduzimane i posebne (ekonomske) mjere, kako bi se naš narod u Istri postepeno eliminirao ili talijanizirao.

Svršetak rata i povratak seljaka svojim kućama — imanjima svakako su bili glavni činioci ne samo za obnavljanje uništenih oruđa za rad i proizvodnju nego i za njihovo ponovno vezivanje za zemlju i rad na gospodarstvu. Otuda je razumljivo što i poljoprivredno zemljište u takvoj situaciji poprima još veću važnost kao faktor proizvodnje. Naravno, napose je to dolazilo do izražaja u Istri, jer je ona, kao što je poznato, siromašna po poljoprivrednim a naročito po obradivim i plodnijim površinama. I na kraju, važnost poljoprivrednog zemljišta kao faktora poljoprivredne proizvodnje, očito je bila potencirana i zbog njegovoga neravnomjernog razmještaja, pa je stanovništvo siromašnijih predjela bilo u još težem položaju.

S druge strane, važnost poljoprivrednog zemljišta kao faktora proizvodnje, svakako treba ocjenjivati i s obzirom na broj stanovnika koji su tada živjeli od poljoprivrede. Pogotovo kad znamo da je tada u Istri od poljoprivrede živjelo oko 65% stanovništva. Zato se s pravom kaže da je poljoprivreda i njeno stanovništvo bilo glavni i najjači ekonomsko-društveni faktor između stanovništva i njegovih interesa. Napose i zato što poljoprivredni proizvodi imaju posebnu namjenu te što se njihov nedostatak, napose u takvim prilikama, višestruko negativno odražava na društveno-ekonomske odnose. U prvom redu zato što poljoprivredni proizvodi služe za ishranu stanovništva, zatim što se oni praktički ne mogu ničim kompenzirati, što je njihovo korištenje — trošenje vezano za dnevnu konzumaciju svakog pojedinca itd., a to znači da se ni njihovo trošenje (praktički) ne može odgoditi ni za jedan dan, a kamoli ne nabaviti uopće. Za razliku od trošenja i korištenja industrijskih proizvoda, čija se nabavka i trošenje može ne samo odgoditi za jedan ili više dana, nego i ne nabaviti uopće.

Prema tome, ako polazimo od toga da je poljoprivredno zemljište osnovna prirodna pretpostavka poljoprivredne proizvodnje, onda isto

---

[3] Dinko Foretić, Zadrugarstvo Istre, Zagreb 1951, str. 29: »Vrativši se poslije četiri godine Prvog svjetskog rata, seljak je našao zapušteno imanje. Stoke nije imao, a ni sredstava za obnovu gospodarstva«.

tako treba reći da je i njegovo vlasništvo također osnovni društveno-ekonomski faktor njegova korištenja. To jasno proizlazi i iz činjenice što se cjelokupno poljoprivredno zemljište, govoreći općenito, uvijek nalazi u nečijem vlasništvu. Tim više kad se ono nalazi u privatnom vlasništvu, kao što je to bilo tada u Istri, osim manjih dijelova, uglavnom pašnjaka, koji su se nalazili u komunalnom vlasništvu.[4] Otuda je razumljiva i onolika borba ne samo za njegovo vlasništvo nego i za njegovo što veće vlasništvo, tj. nad što većim površinama i što bolje plodnosti. U prvom slučaju zato što je njegovo vlasništvo bilo osnovni preduvjet egzistencije poljoprivrednog domaćinstva, a u drugom, što je ono bilo osnovni preduvjet zemljišne rente i mogućnosti eksploatacije tuđe radne snage.

Nadalje, neravnopravna podjela zemljišta među seljaštvom, svakako je bio glavni uzrok i njihovih ekonomsko društvenih razlika. Pogotovo kad znamo da se ona stalno povećavala, paralelno sa sve većom koncentracijom poljoprivrednog zemljišta u sve manji broj vlasnika. Otuda je razumljivo i onoliko frakcioniranje ionako razdrobljene gospodarske strukture. To je, dalje, impliciralo i sve veću polarizaciju između različitih slojeva seljaštva, a napose između šačice veleposjednika koji su držali u svom vlasništvu ogromne količine poljoprivrednog zemljišta i ogromne mase sitnih seljaka i bezemljaša, koji su držali u svom vlasništvu sasvim male količine poljoprivrednog zemljišta. Ekonomsko-društvena nejednakost među seljaštvom, očito je bila i glavni izvor i kamen spoticanja svih protivrječnosti i sukoba, pogotovo između veleposjednika i siromašnih seljaka. Nesumnjivo je ona bila i glavni uzrok njihovih različitih interesa i klasne podvojenosti. Stoga nije nikakva slučajnost što su se i seljaci Labinštine u »Labinskoj republici« našli zajednički s radnicima u borbi protiv zajedničkog neprijatelja, a to znači protiv kapitalista i veleposjednika. Pogotovo je to bio slučaj raških rudara, jer je većina njih ne samo živjela na selu nego se i bavila poljoprivredom, a naročito članovi njihovih obitelji. Zato smatramo da će i naše razmatranje ekonomskih prilika u poljoprivredi Istre u tom razdoblju, posebno na Labinštini, u mnogome doprinijeti boljem razumijevanju ekonomsko-društvenih uzroka i interesa seljaka za pobunu labinskih rudara i preuzimanje rudnika u njihove vlasništvo i upravljanje.

1. KORIŠTENJE POLJOPRIVREDNIH POVRŠINA

Ako polazimo od toga da ono ovisi u prvom redu od broja stanovništva i njegovih potreba, prije svega u ishrani, onda je razumljivo da se i njegovo korištenje mijenja zavisno od broja stanovništva i njegovih potreba. No, odmah treba reći da ono ovisi i od sredstava rada kojima raspolaže poljoprivredno stanovništvo, zatim od stupnja robne proizvodnje, mogućnosti plasmana, tržišnih uvjeta privređivanja i, naravno, od niza drugih faktora ekonomske politike.

---

[4] Bonifica Carsica ed usi civici, Relazione, Pula 1930.

Ako u svjetlu spomenutih konstatacija želimo istaći korištenje poljoprivrednog zemljišta u Istri nakon završetka prvoga svjetskog rata, odnosno nakon njezinog dolaska u sastav talijanske poljoprivrede, onda moramo istaći dva osnovna momenta: prvo, da se istarska poljoprivreda dolaskom u sastav talijanske poljoprivrede morala preorijentirati prvenstveno na korištenje oraničnih površina i drugo, na uzgajanje onih kultura koje će moći u najvećoj mjeri podmirivati potrebe domaćinstava i bar donekle naći prođu na tržištu.

Budući da odmah u poslijeratnim godinama i nije moglo doći do nekih značajnijih promjena u korištenju poljoprivrednog zemljišta, to smatramo da će nam i pregled njegova korištenja u nešto kasnijim godinama, u odnosu na njegovo korištenje u predratnom razdoblju, moći najbolje ukazati na nastale promjene.

Strukturne promjene u korištenju poljoprivrednog zemljišta

Kategorija površina	Godina	
	1906.[5]	1925.[6]
Poljoprivredna površina — ukupno	100,0	100,0
— oranice i vrtovi	19,6	21,0
— vinogradi	14,0	10,7
— maslinici	4,6	6,5
— livade	10,8	11,8
— pašnjaci	51,0	50,0

Iako se iz pokazatelja ne vidi točno kolike su bile te promjene po količini, tj. po hektarima, očito je da je do njih zaista došlo, čak i do znatnih promjena i do znatnog smanjenja površina pod vinogradima i do određenog povećanja površina pod oranicama. Ako ih računamo u odnosu na ukupne poljoprivredne površine iz 1925. one iznose oko 7.500 ha manje vinograda i oko 3.500 ha više oranica. Istina, ni to nije tako mnogo ako računamo da su ukupne poljoprivredne površine iznosile svega 175 tisuća ha, ali kad to ocjenjujemo u odnosu na proizvodne i ekonomske promjene, onda svakako treba imati na umu bar ove činjenice.

Stvaranje novih oraničnih površina bilo je vezano ne samo za postojeće površine uopće nego i za njihovu plodnost, jer oranične kulture (pšenica, kukuruz, krumpir i druge), kao što je poznato, zahtijevaju ne

[5] Relazione della Presidenza sull'ativitá del consiglio agrario provinciale del margraviato d'Istria negli anni 1906—1907, Parenzo 1908, str. 43.

[6] L'economia della regione Giulia nel 1926, Trieste 1926, str. 15.

samo znatno veće nego i znatno plodnije površine nego, na primjer, vinova loza i druge drvenaste kulture koje se mogu uzgajati na znatno manjim i na manje plodnijim površinama. Zato je stvaranje novih oraničnih površina bilo znatno otežano ne samo po planinskim i brežuljkastim predjelima, zbog nepovoljne konfiguracije zemljišta i ograničenih površina, nego i po određenim predjelima obalnog i priobalnog područja zbog plitkoće i kamenitosti terena.

S druge strane, stvaranje novih površina, odnosno preorjentacija na sve veće uzgajanje oraničnih kultura, očito je zadavala još veće poteškoće istarskim seljacima i zbog povećanih troškova proizvodnje koje zahtijevaju oranične kulture. U prvom redu radi nabavke mineralnog gnojiva, i to ne samo zato što ga nije bilo dovoljno u prodaji, nego u prvom redu zato što seljaci nisu imali novaca da ga kupe. Zatim, što za uzgajanje oraničnih kultura trebaju velike količine sjemena, na primjer, pšenice, raži, ječma, krumpira itd., što je također predstavljalo vrlo velike izdatke za istarskog seljaka. To najbolje možemo ocijeniti ako kažemo da su prinosi pšenice iznosili svega oko 8 q po hektaru, raži još manje itd.,[7] a sjemena je trebalo, na primjer, oko 120 kg da se zasije jedan hektar pšenice, manje-više toliko raži itd. I na kraju, stvaranje novih oraničnih površina bilo je skopčano i s velikim radom oko krčenja šuma i preoravanja livada. To je, opet, zahtijevalo veliku animalnu vučnu snagu koja je veoma stradala u toku četverogodišnjeg rata.

Za razliku od uzgajanja vinove loze — vinograda koje zahtijeva znatno manje pa i manje plodnije površine, znatno manje novčane izdatke itd., što je napose u tom (poslijeratnom) razdoblju bilo od posebne važnosti za istarskog seljaka koji se nalazio u vrlo velikoj bijedi i neimaštini. Naravno ono je bilo potencirano i zbog većih prihoda koji su se dobivali iz površina pod vinogradima, a naročito za vrijeme Austro-Ugarske kad su mogućnosti plasmana vina bile znatno povoljnije. I to je također razumljivo ako se uzmu u obzir komplementarne karakteristike između istarske i austrougarske poljoprivrede. Za razliku od kretanja proizvodnje i korištenja poljoprivrednog zemljišta u sastavu talijanske poljoprivrede, jer je istarska poljoprivreda dobila vrlo jakog konkurenta u talijanskoj proizvodnji vina i drugih mediteranskih kultura.

Prema tome, značajne promjene u proizvodnji neodgodivo su nametale potrebu i za odgovarajućim promjenama u korištenju poljoprivrednog zemljišta. Štoviše, one su bile potencirane i zbog tadašnjeg pomanjkanja prehrambenih artikala i njihove velike potražnje od strane stanovništva, iscrpljenog u toku četverogodišnjeg rata. Tako napete ekonomske prilike, nesumnjivo su se još jače odražavale na ionako napete

---

[7] Branko Kojić, Ekonomski razvitak Istre 1945—1950: »Proizvodnja pšenice pokazala se tako nerentabilnom, da seljaci nisu uspjevali ni da pokriju troškove proizvodnje zato, što je prosječan prinos pšenice u Istri iznosio svega 8 mtc po hektaru tj. svega polovicu prinosa, koji se postizava na zemljištima pogodnim za kulturu pšenice« (str. 272).

društvene i političke odnose. Otuda logička posljedica što su se i seljaci bunili protiv socijalne i ekonomske nejednakosti, kao npr. seljaci Labinštine i Proštine.[8]

2. STANJE VLASNIŠTVA I GOSPODARSKE STRUKTURE

Potpuno je razumljivo da je u takvoj situaciji i stanje vlasništva nad zemljištem poprimilo sve oštrije i izrazitije protivrječnosti, pogotovo u očima ratnih povratnika koji su na svojim leđima iskusili razne nedaće i patnje u toku četverogodišnjeg rada i čuli za razne događaje i pobune radnika i seljaka u mnogim državama i krajevima, pa i za oktobarsku revoluciju u Rusiji. Njihovo nezadovoljstvo i javno istupanje protiv ekonomske i društvene nepravde, a naročito protiv onih koji su posjedovali ogromne količine zemljišta, a nisu ga sami obrađivali, svakako je unosilo još veći nemir i revolucionarno raspoloženje među siromašnim seljacima. Zato smatramo da će nam i pregled vlasništva nad zemljištem i gospodarskom strukturom, najbolje ukazati, kako na ekonomsko-društveno stanje u poljoprivredi Istre u poslijeratnim godinama, tako i na političko raspoloženje seljaka prema revolucionarnim pokretima uopće.

Veličina gospodarstava	Broj gospodarstava	% broja	Površina u ha	% površine
U k u p n o[9]	42 916	100,0	333 049	100,0
do 1 ha	8 599	20,0	4 276	1,3
od 1 do 3 „	11 893	27,7	22 832	6,9
od 3 do 5 „	6 716	15,7	26 645	8,0
od 5 do 10 „	8 626	20.1	62 046	18,6
od 10 do 20 „	4 804	11,2	67 562	20,3
od 20 do 50 „	1 866	4,4	53 611	16,1
od 50 do 100 „	237	0,6	15 698	4,7
od 100 do 500 „	136	0,3	27 621	8,3
veće od 500 „	38	0,1	52 758	15,8

U kolikoj su mjeri bile opravdane naše konstatacije, najbolje nam pokazuju prednji pokazatelji o stanju vlasništva nad zemljištem i gospodarskoj strukturi. Naime iz njih se jasno vidi ne samo kakvi su bili od-

[8] Herman B u r š i ć — Mario M i k o l i ć, Nemiri u selima Istre u doba svjetske ekonomske krize, Istarski mozaik 4—5/1967, str. 189: »Seljačke bune opća su pojava u Istri u prvim godinama dolaska Talijana u Istru, a pogotovo 1921. godine i za vrijeme svjetske ekonomske krize«.

[9] Catasto agrario, Provincia di Pola, Roma 1935.

nosi vlasništva nad zemljištem nego i ekonomsko-društveni odnosi u poljoprivredi Istre uopće. To jasno proizlazi iz činjenice što su svega 411 veleposjednika, ili svega 1% od ukupnog broja gospodarstava, držali u svom vlasništvu čak 96.347 ha površine ili 28,8% od ukupne poljoprivredne površine, a, nasuprot tome, njih 20.492 sitnih vlasnika, ili 47,7% od ukupnog broja gospodarstava, držali u svom vlasništvu svega 27.108 ha ili svega 8,2% od ukupnih poljoprivrednih površina. Štoviše, da su ekonomsko-društvene prilike u poljoprivredi Istre bile tada zaista teške, govori nam i činjenica što je od tih malih i sitnih gospodarstava živio isto toliki postotak — oko 48% poljoprivrednog stanovništva. I konačno, da je svega 38 veleposjednika, ili svega 0,1% od ukupnog broja gospodarstava, držalo u svom vlasništvu čak 52.758 ha površine, odnosno gotovo 16% od ukupne poljoprivredne površine.

Kakav je bio ekonomsko-društveni položaj tih seljaka, tj. malih i sitnih gospodarstava, smatramo da ne treba posebno objašnjavati. Ali isto tako je sigurno da ne treba posebno isticati ni njihovo raspoloženje i spremnost da se bore za mijenjanje postojećih odnosa vlasništva nad zemljištem,[10] kad znamo da je vlasništvo zemljišta bilo glavno ako ne i jedini izvor egzistencije seljačkog domaćinstva. Analogno tome, ekonomska važnost poljoprivrednog zemljišta očito je bila glavni faktor i borbe za njegovo stjecanje i čuvanje od bilo kakvih šteta od strane trećih lica. S tim u vezi razumljiva je i onolika strogost među seljacima na međama i »ne daj bože« da tko kome preore koju brazdu preko međe, ili nanese bilo kakvu drugu štetu gospodarstvu. I na kraju, egzistencijalna važnost poljoprivrednog gospodarstva,[11] bila je također i presudni činilac za onakvo marljivo obrađivanje svakog komadića zemljišta, pa makar se ono nalazilo po raznim padinama, samo da se iz njega izvuče makar i minimalan prihod, nužno potreban za opstanak domaćinstva.

3. STANJE STOKE

Ako je pitanje vlasništva nad zemljištem (posjedom) bilo jedno od osnovnih faktora egzistencije seljačkog domaćinstva, onda je sigurno i držanje (posjedovanje) stoke, a naročito radne stoke, također predstavljalo jedno od osnovnih faktora kako samoga postojanja, općenito govoreći, gospodarstva tako i mogućnosti obrade zemljišta. Naravno,

---

[10] Ferdo Čulinović, op. cit., str. 20: »Osim toga po istarskim selima vodila se žestoka borba za zemlju između veleposjednika i istarskog sitnog slobodnog seljaka (nezakupnika). Veleposjednik je svim sredstvima nastojao da svoj veleposjed 'zaokruži' i da svom susjedu, sitnom zemljoposjedniku, na razne načine preotme njegovu malu parcelu. Pritom je istarski sitni seljak bio izložen svima mogućim makinacijama veleposjednika i njegovih saveznika, počevši od organa državne vlasti do bankara i poreskih ovrhovitelja«.

[11] Ferdo Čulinović, op. cit., str. 20 i 21: »Seljak u Istri volio je svoj komadić zemlje, koja mu je bila glavni i osnovni izvor njegove egzistencije. Ta privrženost zemlji i svome kraju davala mu je upornost u borbi za zemlju protiv daleko jačih protivnika«.

kad to govorimo onda u prvom redu mislimo na važnost animalne vučne snage koju je ona tada imala u obradi poljoprivrednog zemljišta. Bolje reći, gotovo je bilo nemoguće držati i obrađivati iole veće gospodarstvo bez radne stoke, jer je ona predstavljala jedinu vučnu snagu kojom je tada raspolagao istarski seljak. Štoviše napose je bilo to važno u poslijeratnim godinama, jer, kao što je poznato, stoka uvijek najviše strada u toku rata.

S druge strane, isto tako ne smijemo zaboraviti ni na važnost koju je stoka tada imala u stvaranju stajskog gnojiva, kao vrlo važnog faktora tadašnje poljoprivredne proizvodnje. Pogotovo kad znamo da je istarsko zemljište siromašno humusnim tvarima i da se tada, kao što smo već istakli, vrlo teško nabavljalo mineralno gnojivo. Otuda je tim razumljivije da je i pitanje stoke i njezinog što većeg broja, a naročito krupne radne stoke, bilo jedno od osnovnih faktora ne samo poljoprivredne proizvodnje nego i ekonomske moći istarskog seljaka uopće.

Nadalje, isto tako treba reći da je stočarstvo, u tadašnjoj svaštarskoj proizvodnji, predstavljalo vrlo racionalnu i komplementarnu granu poljoprivredne aktivnosti. U prvom redu zato što je hranjenje stoke vezano i za niz nuzprodukata (otpadaka) ratarske proizvodnje; zatim, što je njeno ispašivanje moguće i po takvim terenima koji se inače ne bi mogli racionalnije koristiti u druge (ratarske) svrhe, te i zato što njeno čuvanje i hranjenje — uzgajanje mogu obavljati i manje sposobni, ili za teže radove u polju nesposobni članovi domaćinstva.

I na kraju, isto tako ne smijemo zaboraviti i na direktne koristi koju je imao istarski seljak od stoke, u prvom redu vrlo značajne količine prvorazredne hrane — meso, mlijeko i njihove proizvode. S druge strane, u bilo kakvoj ekonomskoj stisci ili nesreći, stoka je uvijek bila prva na udaru, jer ju je seljak mogao prodati i tako doći do nužno potrebnog novca, bilo za podmirenje poreza, troškova za vrijeme bolesti ili u drugim nedaćama. Dakle, stoka je uvijek bila onaj najkurentniji robni artikal koji se u relativno kratko vrijeme mogao pretvoriti u novac, nužno potreban istarskom seljaku.

Zato i kad ocjenjujemo stanje stoke i njeno smanjenje u odnosu na stanje prije prvog svjetskog rata, i to: goveda od 59.000 u 1910. godini[12] na svega 39.000, ovaca od 208.000[13] na svega 134.000,[14] konja, mula i magaraca od 21.000 na svega 18.000 itd., onda svakako moramo imati na umu i njenu važnost koju je ona tada imala za istarskog seljaka, kako u pogledu proizvodnje tako i u pogledu ishrane i rješavanja mnogih drugih akutnih problema s kojima se vrlo često borio istarski seljak. Štoviše, držanje stoke je bilo tim značajnije za seljake pojedinih predjela, kao npr. u Ćićariji, gdje je uzgajanje predstavljalo glavnu poljoprivrednu aktivnost.

---

[12] Branko K o j i ć, — op. cit., str. 273.

[13] Isto djelo (Relazione) kao i u bilj. 5.

[14] Isto djelo (Léconomia...) kao i u bilj. 6.

4. PROIZVODNJA UOPĆE A PO STANOVNIKU POSEBNO

Iako smo u sagledavanju stanja u poljoprivredi u poslijeratnim godinama pošli od razmatranja pojedinih faktora proizvodnje i njihovih promjena, to ne znači da smo time htjeli umanjiti važnost sagledavanja obima proizvodnje. Dapače ako kažemo da je poljoprivredna proizvodnja neposredno vezana ne samo za potrebe cjelokupnog stanovništva nega i za dnevne potrebe svakog pojedinca, onda je tim razumljivije da upravo sagledavanjem obima proizvodnje možemo najbolje ocijeniti i određeno stanje ekonomsko-društvenih odnosa, napose ako uzmemo u obzir tadašnju nestašicu prehrambenih proizvoda i poteškoća oko njihova nabavljanja.

S druge strane, važnost sagledavanja poljoprivredne proizvodnje proizlazi i otuda što, u odnosu na industrijske proizvode, postoje velike razlike u pogledu čuvanja i uskladištenja poljoprivrednih proizvoda. Jer, kao što je poznato, oni podliježu vrlo brzom kvarenju i propadanju, pa je njihovo čuvanje i uskladištenje skopčano ne samo s velikim poteškoćama nego i s velikim troškovima. Zatim što pomanjkanje poljoprivrednih proizvoda (za razliku od pomanjkanja industrijskih proizvoda) izaziva sasvim različite reakcije i poteškoće kod cjelokupnog stanovništva, jer je njihovo trošenje ne samo nužno nego i vremenski vezano za dnevno trošenje. I treće, što pomanjkanje prehrambenih proizvoda izaziva i vrlo kritične situacije, napose kad prelazi određenu granicu, kao što je to bio slučaj u Istri u poslijeratnim godinama. Zato smatramo da će nam i pregled obima proizvodnje, a naročito po stanovniku, znatno pomoći da još bolje ocijenimo i ekonomsko-društvene proturječnosti koje su se tada ispoljavale među istarskim stanovništvom.

No i kod toga treba razlikovati koja je proizvodnja, odnosno koji proizvodi su pokazivali tendenciju rasta a koji i koliku tendenciju padanja. I to je bilo također važno uočiti ne samo zbog važnosti koju imaju pojedini poljoprivredni proizvodi u ishrani stanovništva, već i zbog komparativnih prednosti koje uživa istarska poljoprivreda u proizvodnji pojedinih proizvoda. Pogotovo je to došlo do izražaja u poslijeratnom razdoblju, jer je situacija u pogledu snabdjevenosti istarskog stanovništva poljoprivrednim proizvodima bila vrlo nepovoljna i unatoč povećanju proizvodnje i pšenice, i kukuruza i krumpira. Štoviše, ona je bila znatno nepovoljnija nego u predratnom razdoblju, u prvom redu zbog znatno manje proizvodnje vina — za gotovo 4 puta, jer se njegovom prodajom moglo nabaviti znatno veće količine poljoprivrednih proizvoda nego što je to iznosilo povećanje proizvodnje (pšenice, kukuruza i krumpira) u poslijeratnom razdoblju.

I na kraju, i kad ocjenjujemo količine postignute proizvodnje, moramo također imati na umu i razlike koje postoje i u vlasništvu nad količinama proizvedenih dobara — analogno vlasništvu nad sredstvima (zemljištu) za proizvodnju. Naime, da su se i ogromne količine proizvedenih poljoprivrednih proizvoda uvijek nalazile u vlasništvu male grupe veleposjednika, slično kao i poljoprivredno zemljište.

Pregled proizvodnje po artiklima

Vrsta proizvoda	Prije rata[15]	Poslije rata[16]	Indeks promjene
1. Pšenica	109 686	181 175	165,2
2. Raž	16 571	9 525	57,2
3. Ječam	41 681	40 982	98,3
4. Kukuruz	227 734	242 612	106,5
5. Krumpir	222 223	543 780	244,7
6. Vino	579 334	148 937	25,7
7. Ulje	5 260	15 648	297,4
8. Sijeno	988 085	768 423	77,8

Tako skokovite promjene u proizvodnji, tj. od velike proizvodnje vina, njenog značajnog pada pa sve do znatnog povećanja proizvodnje pšenice, kukuruza i krumpira, naprosto su zbunjivale istarskog seljaka. U prvom redu zato jer se on našao pred jednim vrlo velikim i teškim problemom, tj. kako stvoriti potrebne površine za uzgajanje žitarica. Zatim kako napustiti tako uhodanu i nadasve rentabilnu proizvodnju vina, te s kojom proizvodnjom nadomjestiti dosadašnji obim robne proizvodnje vina. I na kraju, smanjenje robne proizvodnje vina očito je još više zaoštrilo ionako tešku nestašicu novca, pogotovo kod sitnih i malih gospodarstava, kojih je tada u Istri bilo oko 50% i od kojih je živjelo oko 50% poljoprivrednog stanovništva. Otuda je razumljivo da je i intenzitet ekonomsko-društvenih protivrječnosti bio još veći kod seljaka sitnih i malih gospodarstava i da su upravo oni uvijek najenergičniji i u traženju ekonomske i socijalne pravde. I to je također razumljivo ako se uzme u obzir da su upravo ti seljaci (sitnih i malih gospodarstava) uglavnom svi redom bili siromašni, tako da kroz bilo kakvu izmjenu vlasti nad zemljištem nisu ništa naročito mogli izgubiti, jer ionako nisu ništa značajnijeg posjedovali. Otuda je razumljivo da su se upravo ti seljaci najviše bunili protiv ondašnjeg režima vlasti. Koliko je na to utjecala i nedovoljna proizvodnja, najbolje ćemo moći to ocijeniti kroz pokazatelje proizvodnje po stanovniku.

		Po stanovniku ukupno[17]		Po poljoprivred. stanovniku	
		prije rata	poslije rata	prije rata	poslije rata
1. Pšenice	kg	32	65	49	97
2. Kukuruza	„	66	85	102	130
3. Krumpira	„	64	189	99	291
4. Vina	„	168	52	258	80

[15] Isto djelo kao i u bilj. 5.

[16] Isto djelo kao i u bilj. 6.

[17] Censimento della popolazione del Regno d'Italia al 1° dicembre 1920, Roma 1926.

Mada je teško (samo na temelju prednjih pokazatelja) reći kolika je bila ta proizvodnja, a naročito u odnosu na potrebe i osiguranje bar minimalnog životnog standarda poljoprivrednog stanovništva, ipak je jasno da je ona bila nedovoljna, čak i kad bi ona u cijelosti bila ostajala za potrebe ishrane, a kamoli kad se i od nje moralo odbiti potrebe za sjeme, za prodaju radi plaćanja poreza i nabavke najnužnijih potreba kako za potrebe reprodukcije — vitriola, mineralnih gnojiva tako i za potrebe domaćinstva. S druge strane, i ovom prilikom moramo se podsjetiti da su i to samo prosjeci u kojima se kriju vrlo velike razlike između većine poljoprivrednika koji su imali znatno manje ispod prosjeka, pa čak i ispod najnužnijeg za egzistenciju, i šačice manjine — veleposjednika koji su imali znatno iznad prosjeka, sve do raskošnih potreba. Otuda je razumljivo da su i tako velike razlike u vlasništvu nad proizvedenim dobrima implicirale također ne samo određene protivrječnosti nego i nemire i revolte među seljacima, a naročito među siromašnim seljacima.

5. POLJOPRIVREDA LABINŠTINE

Iako nemamo namjeru da ulazimo u bilo kakve detalje o stanju poljoprivrede Labinštine, ipak smatramo, s obzirom na zadatak referata, da je potrebno i na nju se osvrnuti. Pogotovo kad znamo da je »Labinska republika« obuhvaćala »čitavo područje Labinštine — izuzevši sam Labin«;[18] da je velika većina Labinskih rudara živjela na selu i bavila se zemljoradnjom, a naročito članovi njihovih obitelji, te da je i seosko stanovništvo, ponukano »istovjetnim interesima protiv zajedničkog neprijatelja i zajedničkim ciljevima borbe«,[19] učestvovalo u stvaranju i u odbrani »Labinske republike«. Otuda je razumljivo da je i stanje u poljoprivredi neposredno utjecalo i na revolucionarno raspoloženje cjelokupnog stanovništva Labinštine.

Na takav zaključak upućuje nas i škrta ekonomska osnova poljoprivrede Labinštine, pogotov ako je ocjenjujemo prema količini i bonitetu poljoprivrednog zemljišta, jer se Labinština ubraja među najsiromašnije komplekse istarske poljoprivrede. Koliko je to točno, najbolje možemo to istaći ako kažemo da učešće Labinštine u ukupnoj površini Istre iznosi 16,2%, a njeno učešće u ukupnim poljoprivrednim površinama svega 14,8%, te da ono redom pada paralelno s porastom intenziteta njegova korištenja, tako da učešće Labinštine u ukupnim obradivim površinama Istre iznosi svega 11,9%, u ukupnim oraničnim površinama i vrtovima svega 10,7%, te u ukupnim površinama pod vinogradima i voćnjacima svega 5,5%. I obratno, da njeno učešće raste paralelno s opadanjem intenziteta njegova korištenja, tako da učešće Labinštine u ukupnim površinama Istre pod livadama iznosi čak 19,9%, a u ukupnim površinama pod pašnjacima 18,9%. To nam jasno potvrđuje i učešće

[18] Ferdo Čulinović, op. cit., str. 154.

[19] Ferdo Čulinović, op. cit., str. 158.

drugih predjela u ukupnim poljoprivrednim površinama, kao npr. Bujštine, Poreštine, Pazinštine itd., čije učešće raste paralelno s intenzitetom njegova korištenja ili bar ne pada u tolikoj mjeri kao učešće pojedinih kategorija zemljišta Labinštine. I na kraju, to se u cijelosti slaže i s općepoznatom strukturom korištenja poljoprivrednog zemljišta, plodnosti zemljišta, tj. prema sve većem korištenju oranica i vrtova, vinograda i voćnjaka što je zemljište plodnije i, obratno, prema sve većem korištenju livada i pašnjaka što je zemljište neplodnije.

Naravno te ne znači da i na Labinštini nije bilo i značajnijih razlika između pojedinih predjela, kao npr. između relativno plodnijih površina u okolici Tupljaka, Kršana i drugih mjesta, gdje su se u velikoj mjeri uzgajale žitarice i druge oranične kulture, prema znatno manje plodnijim predjelima, gdje prevladavaju pašnjaci i livade.

S druge strane i ekonomsku osnovu poljoprivrednog zemljišta Labinštine svakako možemo još bolje ocijeniti ako je ocjenjujemo prema količini zemljišta koja je dolazila na svakog poljoprivrednog stanovnika. Ako to usporedimo prema ekvivalentu poljoprivrednog zemljišta koje je tada dolazilo po poljoprivrednom stanovniku u Istri, onda vidimo da dok je u Istri, u prosjeku, po jednom poljoprivrednom stanovniku dolazilo 1,26 ha poljoprivrednog zemljišta, na Labinštini je dolazilo svega 1,05 ha. Dok je obradive površine u Istri dolazilo 0,6 ha po poljoprivrednom stanovniku u Labinštini je dolazilo svega 0,4 ha ili 25% manje nego u Istri u cjelini. Naravno tako istaknuti prosjeci su bili još nepovoljniji po onim predjelima čija je plodnost zemljišta najmanja.

Međutim, mada glavne uzroke za tadašnju bijedu poljoprivrednog stanovništva Labinštine valja tražiti prije svega u prirodnoj škrtosti zemljišta, njih treba svakako tražiti i u njegovoj nepravednoj podjeli s obzirom na njegovo vlasništvo. Najbolje možemo to istaći ako kažemo da je koncentracija zemljišnog vlasništva na Labinštini bila još veća nego u Istri u cjelini. To jasno proizlazi iz činjenice što je učešće malih i sitnih gospodarstava, tj. do 3 ha površine, na Labinštini iznosilo čak 54,5% od ukupnog broja poljoprivrednih gospodarstava, prema 47,7% koliko je ono iznosilo u poljoprivredi Istre. S tim u vezi razumljivo je da je i gustoća poljoprivrednog stanovništva po jedinici poljoprivredne površine, a naročito po jedinici obradive površine, bila još veća na Labinštini nego u Istri u cjelini.

Analogno takvim (nepovoljnim) uvjetima privređivanja, očito je i poljoprivredna proizvodnja po poljoprivrednom stanovniku bila još manja na Labinštini nego po poljoprivrednom stanovniku u Istri. Najbolje nam to pokazuje proizvodnja pšenice po poljoprivrednom stanovniku koja je na Labinštini iznosila svega 54 kg prema 65 kg po poljoprivrednom stanovniku u Istri, zatim proizvodnja kukuruza koja je na Labinštini iznosila svega 47 kg po poljoprivrednom stanovniku prema 85 po poljoprivrednom stanovniku u Istri, grožđa svega 35 kg po poljoprivrednom stanovniku na Labinštini prema 52 po poljoprivrednom stanovniku u Istri itd. No i kod toga treba imati na umu da su i to samo prosjeci te

da se i iza njih, suglasno vlasništvu nad zemljištem i proizvedenim dobrima, uvijek kriju ogromne razlike između onih koji imaju znatno manje ispod prosjeka i onih koji imaju znatno više iznad prosjeka.

Prema tome, zaključno možemo reći da su razlike u vlasništvu nad zemljištem i proizvedenim dobrima bile uvijek glavni faktori i ekonomsko-društvenih razlika među pojedinim kategorijama seljaštva. Isto tako da su one uvijek bile i osnova na kojoj je počivala i iz koje je stalno izvirala i onolika društveno-ekonomska nepravda među seljacima i poljoprivrednim stanovništvom uopće. I na kraju da su razlike u društveno-ekonomskim odnosima među seljacima uvijek bile i glavni izvor i kamen spoticanja tadašnjih sukoba i revolucionarnog raspoloženja seljaka Labinštine da se zajedno, s raškim rudarima, bore za izmjenu postojećih društveno-ekonomskih odnosa.